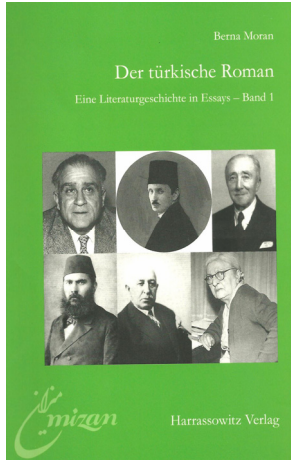

Berna Moran, **DER TÜRKISCHE ROMAN**
EINE LITERATURGESCHICHTE IN ESSAYS-BAND 1, Mizan,
Harrassowitz: Wiesbaden.

Mutlu ER*

Yayıncılığını Catharina Dufft, Stephan Guth, Roxane Haag-Higuchi ve Börte Sagaster'ın yaptığı ve Berna Moran'ın 1983'te kaleme aldığı *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. Ahmet Mithat'tan A.H. Tanpınar'a orijinal başlıklı kitabı Kültür Bakanlığı'nın TEDA Projesi kapsamında Beatrice Hendrich tarafından Almancaya çevrilmiştir. Kitap Harrassowitz yayınevinin Mizan serisinin (İslam Dünyası Edebiyatı Araştırmaları) 22,1 cildi olarak 2012 yılında yayınlanmıştır. Kitabın önsözünde Mizan serisi yayıncularından Mark Kirchner, Türk Edebiyatının 21.yy'da sadece Avrupalı okur tarafından değil, aynı zamanda batılı edebiyat biliminin de keşfedilmeye başladığından bahseder ve 50'li ve 60'lı yılların sol eğilimli Türk Edebiyatının da Doğu Avrupalı okurlar

ve edebiyat bilimcilerin dikkatini çektiğini söyler. Türkçenin bilim dili olarak ciddiye alınmaması ve Türkçeye hakim olunmaması Türk Edebiyat biliminin araştırılmamasının altında yatan sebepler olarak belirtiliyor. Kirchner'e göre her iki hususun aynı zamanda Batı Avrupa'da Türk kökenli yazarlar için de geçerli. Berna Moran'ın üç ciltlik eserinin ilk bölümünün çevirisi Türkçenin edebiyat biliminin ciddiye alınması gerektiği, çevirinin Türkçeye bilim dili olarak hakim olduğunu düşünen okurlar için yararlı olduğu ve Türk edebiyat biliminin yurtdışında kabul görmesi açısından önemi vurgulanmıştır. Önsözden sonra kitabın çevirmeni Beatrice Hendrich ise öncelikle Berna Moran'ın edebiyat eleştirmeni olarak Türkiye'deki önemine değinmiştir. Moran'ın akademik özgeçmişi ve yayınlarından da bahseden çevirmen *Türk Romanı*'nın gerek alan terminolojisi gerekse de karşılaştırmalı çalışmalar için hazırladığı zemin nedeniyle önemine vurgu yapmıştır. Leo Spitzer ve Erich Auerbach'ın Berna Moran'ın akademik gelişimine katkıda buldukları ve Halide Edip'in de Berna Moran'ın doktora danışmanı olarak sağladığı katkılara değinilmiştir. Kitapla ilgili bir yorumda ise *Türk Romanı*'nda Emily Apter'in *Türkiye'nin Helenistikleştirilmesi* diye adlandırılan yeni Türk ulusal kimliği çerçevesinde Yunan-Roma Antik Döneminin değerliliğini yükseltme fikrinin de şekillendiği alıntısına yer vermiştir. Çevirmen kitabın ikinci başlığı "*Aşk Hikayesinden Roman'ın İlk Dönemine*"de Roman'ın tarihini ve Osmanlı

* Öğretim Görevlisi Dr., Hacettepe Üniversitesi.

Dönemindeki öncülerini antik dönemin aşk romanlarına (Longos ve Ephesius'un eserleri) dayanarak kurguladığı ve Anadolu'nun aşk edebiyatını etkilediğinden bahsetmiştir.

Kitabın ilk başlığı biçim ve içerik açısından Batı'nın Türk romanına etkisi incelenmiştir. Roman'ın Avrupa ve Türkiye'deki gelişimine değinen Moran, bu alanda Namık Kemal, Ahmet Mithat ve Şemsettin Sami gibi isimlerin önemine vurgu yapar. Söz konusu yazarların görüşlerine yer ayrılır ve konuyla örtüşmesi dikkate alınarak Osmanlı Dönemi'ne toplumsal, siyasi ve edebi açıdan kısaca değinilir.

Aşk Hikayesinden Romanın İlk Örneklerine adlı ikinci başlıkta Batı romanının Osmanlı Dönemindeki roman yazarları için bir örnek teşkil ettiğinden bahsedilir. Kendi geleneğindeki fantastik motiflerin ilkel olarak algılandığı, buna rağmen Namık Kemal, Ahmet Mithat ve Samipaşazade Sezai gibi yazarların masal ve meddahlardan faydalandıklarına değinilir. Moran, Pertev Naili Boratav'ın *İlk Romanlarımız* adlı yazısında sözlü geleneğin romana etkisinden bahsedildiğini bildirir. Meddahların dil, üslup ve anlatım tekniğine ilişkin Güzin Dino'nun da görüşlerine yer verilir. İki tür arasındaki geçişin yeterince incelenmediğinden bahseden Moran bunun nedeninin ise aşk hikayelerinin masalsı özellikler nedeniyle gerçeklik payının düşük oluşuna bağlar. Dilsel özellikleriyle öne çıkan bu türe *Kerem ile Aslı*, *Emrah ile Selvi* ve *Tahir ile Zühre* örnek verilir. Buna karşın aşk konusundan öte cinselliği işleyen ve 17.yy İstanbul'un gerçek atmosferini yansıtan *Hançerli Hanım*, *Sansar Mustafa*, *Kanlı Bektaş* ve *Letaifname* örnek olarak gösterilir. 19.yy'da ise "gerçek hayattan kesitler" ile tasvirler de önem verilmeye başlandığından bahsedilir. İlk Osmanlı roman yazarlarının batılı romana özendiğini ve eserlerde toplumsal sorunların işlendiğine dikkat çekilir.

Kitabın üçüncü başlığında *Ahmet Mithat'ın Felatun Bey ve Rakım Efendi* ile romanda aşk hikayelerinden sonra eğitici yönlerin işlendiğinden bahsedilir. Moran'a göre bu roman iki yönü nedeniyle ilgi çeker. Birincisi, Batılılaşmayı alafranga züppe tiplmesiyle anlatan ilk romandır. İkinci yönü ise Batılılaşma sorununun eserlerdeki kahramanların şekillendirmesine olan etkisidir. Yazarın gözünde züppe tiplmesi Batılılaşmanın öngördüğü tüketim alışkanlığını en iyi şekilde yansıtmaktadır. Roman kahramanlarından Felatun Bey Batılılaşmanın etkisi altında giyim ve kuşama ile İstanbul eğlencelerine düşkün birisini yansıtırken ona karşın bir Osmanlı beyefendisi olan Rakım Efendi ise özellikle de harcamaları konusunda son derece titiz ve işindeki başarısını disiplinine borçlu olan bir karakterdir. Moran, Ahmet Mithat Efendi'nin bir aydın olarak iktisadi ve snai alanda Batı'yı örnek almış, ancak ekonomideki liberal görüş yerine devletin yönlendirici etkisinin olması gerektiği kanaatinde olduğunu, çünkü henüz bu alanlarda toplumun herhangi bir bilgisinin olmadığını belirtiyor.

Berna Moran kitabının dördüncü başlığında "*Ahmet Mithat'ın Müşahedat'ı-azimle çalışılmış bir roman*" ise incelemeye değer gördüğü ve realist bir roman olduğunu belirttiği *Müşahedat'ı* incelemektedir. Söz konusu eserde türünün tüm anlatım biçimlerinden faydalanılmıştır. Ahmet Mithat'ın eserlerindeki ortak özelliğin anlatıcının kişiliği ve onun okuyucuyla olan ilişkisi olduğunu belirten

Moran, *Müşahadat*'ta halk edebiyatının dinleyiciye doğrudan hitap etme geleneğinin devam ettiği ve böylece anlatıcı özelliğinin öne çıktığına değinir.

Recaizade Ekrem'in *Araba Sevdası*'nda da Moran'a göre züppe tiplmesi alay konusu olmuştur. Moran *Felatun Bey ve Rakım Efendi* eserindeki Felatun ile bu eserdeki Bihruz karakterinin birbirinden ayrıldığı yönlerinin olduğunu göstermek için eserin kısa özetini vererek giriş yapar. Ahmet Mithat'ın eserindeki karakter karşılaştırması yerine Felatun karakterinin çektiği acının ve umutsuzluğun Don Kişot karakterine benzediğine dikkat çekilir. Burada da bir kendi dünyasını yaratma ve gerçek ile kurguyu birbirine karıştırma durumunun olduğu ve yazarın batılı hayat tarzının taklidi ile aşk romanını alay konusu ettiği belirtilir. Felatun'un duygularını açığa çıkarmak için Recaizade Ekrem'in Batı romanını örnek alan diğer yazarlar gibi olaylara müdahale ederek kahramanın duygu ve düşüncelerini okuyucuya iletmiştir. Moran, iç monologların yazarın eserde arka plana itilmesi nedeniyle Tanzimat döneminde de az tercih edildiğini belirtir. Söz konusu tekniğin kullanımına örnek vermek için *Vasfi Bey ile Mukaddes Hanım'ın Sergüzeşti* eserinden alıntı yapılarak örnek verilir.

Altıncı başlıkta Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* adlı eserin incelemesine yer verilir. Tanzimat dönemi yazarlarının toplumsal sorunlara değinerek tartışmalara yön vermek, çözümler bulmak ve siyasi açıdan etkin olmak istemişlerdir. Sanat toplumsal eğitimin bir aracı olarak görülürdü. Bu akımın karşısında ise *Edebiyatı Cedide* gibi topluma ve genel sorunlara yabancı kalan bir kesimin geliştiği belirtilir. Bu yazarların romanlarının halka hitap etmediğini öne süren Moran, *Aşk-ı Memnu*'nun hazin bir sonu olan bir aşk hikayesi olup Uşaklıgil'in bu eseriyle öne çıktığına ve bazı çevrelerce de yazarın en iyi eseri olarak kabul edildiğine işaret eder.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Deli Filozof'u ve Diğer Romanları bölümünde yazarın sanatın bir amaca ulaşması konusundaki yaklaşımı nedeniyle Ahmet Mithat ile aynı çizgide oluşuna dikkat çekilir. Sanat'ın halk için yapılması gerektiğini savunan Gürpınar'ın bu düşüncesiyle Uşaklıgil'e karşıt bir görüşte yer almış, ancak eski ile yeni olanı birbirinden ayırt etmesiyle de Mithat'tan da ayrıldığı belirtilir. Gürpınar'ın okuyucular üzerinde etkili olabilmesi için izlediği felsefenin sosyal adalet, kadın-erkek ilişkileri ve din olarak üç alanda toplandığına dikkat çeken Moran bu başlıklara ayrıntısıyla da değinmiştir.

Sekizinci başlıkta ise Moran, aynı yazarın diğer eseri *Şıpsevdi* 'nin ise diğer eserlerin ideolojik ve sanatsal açıdan ilerleme kaydetmediği gerekçesiyle edebi açıdan değerlendirilebilecek uygunlukta bir roman olduğunu söyler. Moran eserdeki bazı diyaloglardan alıntı yaparak Gürpınar'ın sıradan insanların ağzından toplumun batıl inanışlarını ve dogmalarını göz önüne getirişine değinir. Gürpınar'ın dönemin diğer yazarları gibi züppe tiplmesine alaycı bir şekilde yaklaşmak yerine okuyucularını eğlendirerek eğitmek istediği belirtilir.

Halide Edip Adıvar'ın *Sinekli Bakkal* eserine dokuzuncu başlıkta değinen Moran, yazarın ilk dönemlerinde kaleme aldığı eserlerin Uşaklıgil'in eserleri gibi konu olarak aşkı işlediği ve romanda insan ilişkilerinin mekanın önüne geçtiğinden incelemeye değer bulunduğunu belirtir. II. Meşrutiyet sonrası kadın hareketindeki

rolüne ve eserlerindeki (*Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye*) kadın kahramanlarının ortak yönlerine değinen Moran, *Sinekli Bakkal* ile sanatsal bir evreyi yakalayan Adıvar'ın II. Abdülhamit zamanı toplumsal, siyasi ve dini sorunlarına değindiğinden bahseder.

Kiralık Konak ile 1. Dünya Savaşı öncesi ve zamanını tarihsel açıdan ele alıp sanatın halk için yapılması gerektiğini savunan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kuşaklar arası çatışmanın ve batılılaşmanın neden olduğu yozlaşmanın Tanzimat Dönemi sonrası değer yargıları üzerindeki etkisine değinmeye çalıştığı belirtilir. Moran, eserdeki *Seniha* karakterinin analizini alıntılar eşliğinde yapar.

Moran kitabın ilerleyen bölümlerinde Peyami Safa'nın romanlarında ideolojik temeller ile *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* adlı eserine değinir. Safa'nın ilk romanlarında İstanbul'da yaşayan insanları biri kökeninden soyutlanmış ve maddiyata düşkün diğer ise geleneklerine bağlı vatanperver insan olmak üzere iki farklı grupta ele aldığı belirten Moran, bu eserlerde Doğu ve Batı çatışmasının işleyişine yönelik eserlerdeki karakterlerden örnekler vererek anlatır.

Kitabın on dördüncü başlığında alafranga züppe tiplemesinin Türk romanında önemli bir yere sahip olduğu belirtilir. Özellikle de toplumun Batılılaştırması konusundaki örneklemelerde bu tiplemenin öne çıktığı belirtilir. Moran, züppe tiplemesinin hangi aşamalardan geçerek değiştiğine ve yeni tiplemenin özellikleri ile genç yazarlarda "Avrupalılaşma" ve "Batılılaşma"nın ne anlama geldiğini sorgular.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* ve *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı eserleri ise kitabın incelenen son eserleridir. Söyleşiden yapılan alıntı ile Tanpınar'ın edebiyatta biçime çok önem verdiği gösterilir. Moran, *Huzur* eserinde *Mümtaz* karakterinin toplum ile çatışmasının somutlaştırılmış olması anlatım tekniği ve roman yapısını etkilediğini belirtir. Moran, Tanpınar'ın toplumda Doğu ve Batı sorununa estetik açıdan yaklaştığını ve ona göre sanat, adet ve geleneklerin toplumun zevkini yansıttığını söyler.

Berna Moran kitabın son özet bölümünde ise romanların iki kategoride toplandığını ifade eder. Toplumsal soruna ya da bireylerarası ilişkilere değinen bu eserlerde Batılılaşma sorununun yazarlarca soyutlaştırılmadığı ifade edilir. Yazarların bu konuya ilişkin yaklaşımlarına değinilir, Türk romanındaki kahramanlara Batılılaşma sürecinde yüklenen özellikler açısından yöneltilecek eleştirilere ve okur üzerinde yarattığı etkiye örnek verilerek açıklık getirilir.